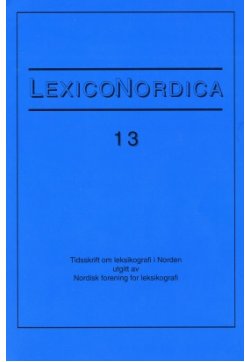

LexicoNordica

Forfatter:	Jens Erik Mogensen [Stor TYSK-DANSK ORDBOG (2005) – en kritisk vurdering på grundlag af den moderne metaleksikografi]	
Anmeldt værk:	Henrik Bergstrøm-Nielsen, Peter Jürgensen, Preben Späth (under medvirken af Birgit Lohse): <i>Tysk-Dansk Ordbog</i> . København: Gyldendal 2005. 2125 sider. DKK 1.250.	
Kilde:	LexicoNordica 13, 2006, s. 285-308	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Jens Erik Mogensen

Stor TYSK-DANSK ORDBOG (2005) – en kritisk vurdering på grundlag af den moderne metaleksikografi

Henrik Bergstrøm-Nielsen, Peter Jürgensen, Preben Späth (under medvirken af Birgit Lohse): *Tysk-Dansk Ordbog*. København: Gyldendal 2005. 2125 sider. DKK 1.250.

1. Indledning

På mange plejehjem indleder beboerne dagen med at indtage en sukker-mad med tandsmør og et stykke wienerbrød.¹ Ifølge artiklen ”Et stykke lasagne mere til Gudrun” i Lokalavisen for Nørrebro og Nord-Vest den 19. juli 2006 skal gamle mennesker spise mere og federe. Funktionen er, at de udvikler fedtlag for at modvirke, at de falder og brækker arme og ben – og dermed koster sundhedsvæsenet mange penge. Andre aldersgrupper skal derimod spise grønt, groft og magert med den funktion, at risikoen for f.eks. hjerte-kar-sygdomme formindskes (Frederiksen 2006:4). Menneskers tykkelse kan altså have forskellige funktioner i forskellige livsaldre.

Ordbøgers tykkelse har ikke en funktion i sig selv, men kan naturligvis udmærket være et positivt eller mindre positivt ledsageelement. En ordbogs kvalitet må primært bedømmes ud fra, om – og i givet fald på hvilken måde – den lever op til den eller de leksikografiske funktioner² og den eller de målgrupper, den er konciperet i forhold til.

Den foreliggende ordbog er, som det fremhæves af Winge (2006), med sine 2.125 sider, 153.000 lemmaer og 42.000 faste udtryk³ den mest omfangsrige tysk-danske ordbog nogensinde. I ordbogens forord oplyses, at ”ordbogens primære målgruppe er professionelle brugere i erhvervslivet, studerende på videregående uddannelser m.fl.”, og at den primært skal ”fungere som en receptionsordbog til brug ved læsning af tyske tekster”.

¹ For denne henvisning takker jeg Anna Dagny Haugen Sørensen.

² Se hertil f.eks. Bergenholtz/Tarp (2005).

³ Jf. også Christiansen (2006:11).

I det følgende vil centrale områder af ordbogen blive vurderet ud fra dette koncept.

2. Lemmaselektion

Lemmaselektionen skal ses i sammenhæng med ordbogens tilblivelses-historie. Bergstrøm-Nielsen (2006) oplyser, at TYSK-DANSK ORDBOG som udgangspunkt er en omvendt ordbog, idet DANSK-TYSK ORDBOG (1991) blev ”vendt om”, således at de oprindelige ækvivalenter kom til at optræde som lemmaer i den liste, der dannede udgangspunkt for redaktionsarbejdet.

Bergstrøm-Nielsen omtaler ikke, hvilke overordnede metaleksikografiske principper der ligger til grund for ordbogens lemmaselektion, men forklarer blot, at det centrale ordforråd er hentet fra omvendingen af den dansk-tyske ordbog, og at der yderligere er blevet suppleret med lemmaer fra forskellige monolingvale ordbøger (især DUDEN UNIVERSALWÖRTERBUCH 1996, DUDEN RECHTSCHREIBUNG 2000 og WDG 1964–1977), et antal specialordbøger og leksika samt en elektronisk tysk tekstsamling. Bergstrøm-Nielsen (2006:10) omtaler kun strygning af ord fra lemmalisten i det tilfælde, at disse ifølge skøn foretaget af Institut für maschinelle Sprachverarbeitung i Stuttgart viste sig at være forældede.

Meget tyder på, at der ved begyndelsen af arbejdet med den foreliggende ordbog ikke er foretaget en systematisk afvejning af de implikationer, som de leksikografiske funktioner, der på forskellig vis ligger til grund for f.eks. DANSK-TYSK ORDBOG (1991), TYSK-DANSK ORDBOG (2005) og de nævnte monolingvale tysk-tyske ordbøger, nødvendigvis må have for udvælgelsen af lemmaer i disse ordbøger. Hverken ækvivalenterne i en ordbog, hvis primære funktion er at yde hjælp til tekstproduktion på L2 eller en tysk-tysk monolingval ordbog med helt andre funktioner kan ureflekteret overtages som lemmaer i en ordbog, hvis primære funktion det er at yde brugeren hjælp til reception af L2.

2.1. *Transparente lemmaer*

Et grundlæggende metaleksikografisk princip er, at kun ord, der ikke er transparente for brugeren, skal lemmatiseres i L2-L1-ordbøger konciperet med reception som primært formål. I sådanne ordbøger vil mange ord være transparente på grund af brugerens modersmålskompetence. Omvendt er L2-ord principielt ikke transparente i L1-L2-ordbøger, der

primært er konciperet med henblik på bl.a. oversættelse til og produktion på L2, også selv om de er omtrent eller helt enslydende med leksemet på kildesproget. Men da brugeren ikke kan vide dette på forhånd, må sådanne ordbøger indeholde langt flere af den type ækvivalenter, end det er relevant at anføre i en L2-receptionsordbog. Der vil således være ganske mange ækvivalenter fra den dansk-tyske ordbog, der er redundante som lemmer i en tysk-dansk.

Eksempelvis er det ikke transparent for brugeren af DANSK-TYSK ORDBOG (1991), at leksemer på dansk som f.eks. *Bagdad*, *charterrejse*, *computerkriminalitet* og *Kiel* på tysk hedder hhv. *Bagdad*, *Charterreise*, *Computerkriminalität* og *Kiel*, hvorfor det giver god mening at medtage disse ord som ækvivalenter. Omvendt giver det ingen mening at gøre dem til lemmer i en L2-L1-ordbog. Når en dansker i en tysk tekst støder på ord som *Bagdad*, *Charterreise* eller *Kiel*, er han eller hun ikke i tvivl om forståelsen af dem, da de danske ækvivalenter er fuldt transparente for den danske bruger. Ordene er således redundante som lemmer i en ordbog, der har til formål at hjælpe denne bruger med at overvinde forståelsesvanskeligheder på fremmedsproget.

TYSK-DANSK ORDBOG (2005) ses desværre at være fyldt med transparente og dermed redundante leksemer. Her bringes et lille udvalg til eksemplificering:

Backup [...] backup
Baden [...] Baden
Bagdad [...] Bagdad
Bah'rain [...] Bahrain
Charterreise [...] charterrejse
Check-in [...] check-in
Cheeseburger [...] cheeseburger
Computerkriminalität [...] computerkriminalitet
Cornflakes [...] cornflakes
Cornichon [...] cornichon
Háček [...] (*diakritisk tegn*) Háček
Jazzkonzert [...] jazzkoncert
Jazzmusik [...] jazzmusik
Jazzmusiker [...] jazzmusiker
Kiel [...] Kiel
Somalia [...] Somalia
Telekommunikationssatellit [...] telekommunikationssatellit
Yagiantenne [...] yagiantenne
Yankee [...] yankee

2.2. Omvendning og supplerings

Når der ses bort fra dette desværre fremtrædende aspekt af lemmaselektionen, må det til gengæld registreres som positivt, at det lykkes ordbogen at inddrage et bredt spektrum af ord fra det moderne standardsprog (med de mest almindelige fagsproglige gloser) samt det regionale ordforråd, herunder DDR-ord samt ord fra Det Tredje Rige. Ud over de lemmaer, der stammer fra omvendningen af den dansk-tyske ordbog, er der – måske ud fra overvejelser over forskellen på en proskriptiv L1-L2-produktionsordbog og en deskriptiv L2-L1-receptionsordbog? – foretaget en del suppleringer. En stikprøve viser således, at følgende lemmatiserede dialektord, som en bruger, der reciperer en tysk tekst, kan have behov for at slå op, ikke optrådte som ækvivalenter i DANSK-TYSK ORDBOG (1991), men er nytilføjede i Tysk-Dansk:

backen² vt, vi (*dial.*) [...] klæbe op, klistre op; [...] (*om sne*) klampe, klumpe sig sammen

Ba'busche die (- -n) (*især østmellemt.*) hjemmesko, tøffel

Badestube die (- -n) (*nordty.*) badeværelse

Bahnhofsvorstand der (-e)s -e) (*østr.*) se Bahnhofsvorsteher

Dobel der, das (-s -) (*sydty., østr., schweiz.*) (*snæver*) slugt, kløft

Ganauser der (-s -) (*østr., dial., zo.*) gase

Kaue die (- n) (*minedrift*) vaske- og omklædningsrum

Wiede die (- -n) (*sydty., sydvestty.*) vidje

Zuckergast der (-e)s -e) (*zo.*) (*dial.*) sølvkræ

Kontrolnedslag inden for semantiske felter som kardinaltal, karakterskalaen og ugedage viser ikke lemmahuller, og artiklerne inden for disse felter forekommer generelt homogene. F.eks. er orddannelser med *-armig* konsekvent medtaget fra **einarmig** til og med **zahnarmig**. Ifølge Christiansen (2006) har ordbogsredaktionen da også arbejdet meget systematisk med at krydstjekke sådanne områder.

Uregelmæssige fleksionsformer ses ikke at være lemmatiserede; formentlig forudsættes brugeren selv at kunne slutte fra former som *böte*, *gegolten* og *hielt* til de leksikografiske grundformer, in casu infinitiverne *bieten*, *gelten* og *halten*.

For at undersøge, hvor opdateret ordforrådet er, skal der eksemplarisk og stikprøvevist undersøges en række computertermer. Til grund lægges en af Bergenholtz (2005:161) fremstillet liste med 30 computertermer, og der stilles følgende to spørgsmål:

1. Er termerne repræsenterede i TYSK-DANSK ORDBOG (2005)?
2. Hvis ja: Er de kommet til på grundlag af supplerings, eller optrådte de allerede som ækvivalenter i DANSK-TYSK ORDBOG (1991)?

Undersøgelsen viser, at 18 af de 30 termer er lemmatiserede i TYSK-DANSK ORDBOG. Det drejer sig om følgende:

Adapter, Betriebssystem, booten, Chip, Cursor, Fax, Grafikkarte, herunterladen, Internet, Kontrollfeld, Laufwerk, Modem, Netzwerk, Prozessor, Scanner, Software, Softwarehaus, surfen.

Af disse fandtes følgende 8 som ækvivalenter i DANSK-TYSK ORDBOG (1991):

Adapter, Chip, Cursor, Laufwerk, Modem, Netzwerk, Prozessor, Software.

Følgende 10 er således kommet til ved supplerings:

Betriebssystem, booten, Fax, Grafikkarte, herunterladen, Internet, Kontrollfeld, Scanner, Softwarehaus og surfen (i betydningen 'at surfe på internet').

Følgende 12 termer fra Bergenholtz' liste er ikke optaget i TYSK-DANSK ORDBOG:

Audio-CD, Bannerwerbung, Dialogfeld, Download-Adresse, Geräte-manager, Graphikkarte, Hilfedatei, hochauflösend, Logfile, Netzgebühr, Neustart, Softwareverhalten.

Alt i alt yder ordbogen brugeren god hjælp ved de moderne computertermer, og generelt virker supplerings med nye ord i forhold til omvendingen af DANSK-TYSK ORDBOG (1991) velvalgt. Der havde dog været plads til endnu flere ikke-transparente lemmaer, hvis den store mængde redundante gloser i en tidlig redaktionsfase var blevet slettet fra lemmalisten ud fra systematiske overvejelser om ordbogens funktionalitet.

3. Artikelstruktur

Ordbogsartiklerne er bygget op over skabelonen *hoved, krop, fod*. Hovedet indeholder lemmaet og diverse formelle angivelser om dette (typisk vedr. ordklasse, udtale og fleksion). Kroppen indeholder en eller flere ækvivalenter, foden kollokationer og idiomer, der typisk ikke ville kun-

ne oversættes ud fra de generelle ækvivalentoplysninger i kroppen. Fodens oplysninger er som hovedregel ordnet efter næst vigtigste ord, fremhævet med fed ("blikfang"), så brugeren nemt kan orientere sig efter "telefonbogsprincippet".⁴ I længere artikler kan der være foretaget opdelinger af foden i større blokke ved hjælp af romertal, f.eks. struktureret ud fra grammatiske forhold.

Som det vil fremgå af afsnit 4 nedenfor, gives der i kroppen typisk eksempler på anvendelsen af ækvivalenterne. Det er påfaldende, dels at disse normalt sprogligt ganske enkle eksempler alle er oversat til dansk, dels at kondenseringsgraden på dette punkt er lav:

haben [...] have **a.** (*wir haben ihn* vi har ham; *er hat nichts* han har ikke noget; *wir haben viele Bilder an der Wand* vi har mange billeder på væggen; *die Bundesrepublik hat 16 Bundesländer* Forbundsrepublikken har 16 delstater; *ich habe meinen Wagen auf dem Parkplatz* jeg har min bil på parkeringspladsen; *heute haben wir Deutsch (skol.)* i dag har vi tysk; [...] *er hat Heimweh* han har hjemve; *er hat Husten* han har hoste [etc.].

Fremgangsmåden bidrager naturligvis til, at ordbogen vokser i omfang, men den slører artiklernes generelle overskuelighed og forekommer ufunktionel ud fra definitionen af ordbogens målgruppe ("professionelle brugere") samt står i modsætning til det sproglige vidensniveau, som ordbogen ellers forudsætter af brugerne, og den kondenseringsgrad, brugeren i øvrigt forudsættes at kunne håndtere (se f.eks. afsnit 7 nedenfor om grammatiske forhold).

Artiklerne har generelt en tendens til at virke uoverskuelige ved de mange oplysninger, der er presset ind i dem, og det vil derfor nedenfor – under hensyntagen til den fastlagte ordbogsfunktion og målgruppe – løbende blive overvejet, hvorledes de ville kunne aflastes uden at skade (men snarere gavne) ordbogens funktionalitet.

Ufunktionelle er også en del af de såkaldte *jf.*-henvisninger, som står ved substantiver, der er afledt af verber, f.eks.:

Abfahrt *die* (- -en) (*jf.* abfahren)

Meningen er tilsyneladende, at brugeren skal se under verbet for at få flere eksempler og oplysninger end dem, der står under substantivet, *jf.* den fremgangsmåde, som Bergstrøm-Nielsen (2006:10) beskriver:

⁴ Vedr. inkonsekvenser mht. blikfang og attributiv genitiv henvises til Winge (2006:17–18).

Ved verbalartikler og de dertil hørende substantivartikler er i vid udstrækning brugt den teknik at kopiere verbalartiklens indhold over i substantivartiklen og derefter foretage en substantivering. Det sikrer overensstemmelse imellem de to artikler.

Men desværre fungerer *jf.*-henvisningerne ikke altid efter hensigten. Dette gælder, hvor verbumartiklen og substantivartiklen ikke har samme struktur, således som det f.eks. netop er tilfældet med hensyn til **Abfahrt** og **'abfahren**, hvor brugeren ved en ”jævnføring” højst kan opnå at blive forvirret:

Abfahrt *die* (- -en) (*jf.* *abfahren*) **1.** bortkørsel; **2.** afgang; **3.** afrejse; **4.** (på ski) nedtur; (disciplin) styrtløb; **5.** udkørsel (fra motorvej).

'abfahren* *vt, vi, vr I vt* **1.** køre bort (*Müll abfahren* køre affald bort); **2.** køre op og ned ad, afsøge (*der Streifenwagen fuhr die Straßen des Viertels ab* patruljevognen afsøgte kvarterets gader); **3.** (*film, tv*) starte, køre (*einen Film* en film); **4.** (*tekn.*) slide, køre ned (*die Reifen abfahren* køre dækkene ned); **5.** (*fys.*) neddrogle, nedbremse (*ein Kernkraftwerk abfahren* neddrogle et kernekraftværk); **6.** (*dagl., trafik*) bruge op (*eine Mehrfahrtenkarte abfahren* bruge et klippekort op); **7.** (*dagl.*) køre af (*jm ein Bein abfahren* køre benet af én); **II vi** **1.** (*trafik*) afgå; **2.** afrejse, tage af sted, køre af sted, sejle af sted; **3.** køre ned, køre nedad, **4.** (*skiløb*) løbe ned; **III vr sich 'abfahren** blive slidt (*die Reifen haben sich abgefahren* dækkene er blevet slidt); [...].

4. Ækvivalens

Der er gjort et stort og omhyggeligt arbejde med at anføre leksikalske ækvivalenter. I de tilfælde, hvor der er nær synonymi mellem ækvivalenterne, er disse adskilt af komma, ved lidt fjernere synonymi af semikolon, ved fjern synonymi af arabertal – hierarkisk ordnet, således at mindre semantiske forskelle under en hovedbetydning igen er angivet med et lille bogstav, f.eks.:

Quirl *der* [...] **1.** piskeris; **2.** (*bot.*) krans; **3.** (*forst.*) ring, krans; **4.** (*dagl., spøg.*) (*om person*) uro; **5.** (*dagl.*) **a.** ventilator; **b.** (*flyvn.*) propel.

Er en given ækvivalent polysem på dansk, indgrænses betydnings- og anvendelsesområdet metasprogligt på forskellig vis: Enten – som det fremgår af betydningerne 2 til 5 under **Quirl** – ved diafasisk markering i forbindelse med fagsproglige og registerspecifikke ækvivalenter eller – *jf.* betydning 2, 3 og 4 under **Abfall** – af eksempler (med tilhørende dansk oversættelse, *jf.* afsnit 3 ovenfor). Eller af diverse semantiske og grammatiske kommentarer (som under **Abfall**, betydning 1 og 4):

Abfall [...] **1.** (*landskabets*) fald; **2.** frafald (*Abfall vom Glauben* frafald fra troen); **3.** fald, tilbagegang (*der Abfall der Geschwindigkeit* faldet i hastighed); **4.** (*især pl.*) affald (*radioaktive Abfälle* radioaktivt affald).

Organisering og betydningspecification er alt i alt i overensstemmelse med de krav, der på grundlag af den metaleksikografiske forskning er beskrevet hos f.eks. Svensén (2004).

4.1. Kulturbundne leksemer

I forbindelse med tyske ord, for hvilke der ikke umiddelbart kan findes en dansk ækvivalent, lykkes det ofte forfatterne at give brugbare forklaringer (såkaldte definitioner) til hjælp for tekstreceptionen:

ABF [...] (= *Arbeiter- und Bauernfakultät*) [i DDR's første år gymnasieform, der forberedte unge arbejdere og bønder til studium ved en højere læreanstalt]

Alsterwasser [...] (*dial., kulin.*) [blanding af øl og sodavand]

Altberlinerschrippe [...] [industrielt fremstillet rundstykke (*som i DDR's dage*)]

Mainzelmännchen *das* [...] **1.** [tegneseriefigur i reklameudsendelse i ZDF (= Zweites Deutsches Fernsehen), der har hovedsæde i Mainz]; **2.** (*spørg.*) [medarbejder ved ZDF]

Palatschinke [...] *die* [...] (*østr.*) (*kulin.*) [pandekage med fyld af syltetøj]

Kan der findes et tilnærmelsesvist dækkende leksem på dansk, giver ordbogen et ækvivalentsurrogat markeret ved symbolet ≈:

'**Ammann** [...] (*schweiz.*) (≈) borgmester.

Maibock [...] (≈) påskebryg.

At ordbogen her begrænser sig til at give et ækvivalentsurrogat, er problematisk set i forhold til ordbogens funktion: For den bruger, som søger hjælp i forbindelse med receptionen af tyske tekster, er et ækvivalentsurrogat næppe tilstrækkeligt; der er yderligere behov for en encyklopædisk information. I virkeligheden opfylder ordbogen her snarere funktionen "hjælp til L2-L1-oversættelse" end funktionen "hjælp til reception af L2".

Undertiden giver ordbogen da også både en forklaring og en ækvivalent:

Abendtoilette *die* (- -n) (*selskabskjole; inden man går i seng*)
aftentoilette

Echternacher [...] Echternacher Springprozession (*optog, hvor deltagerne springer*) tre skridt frem og to tilbage.

Skal begge funktioner opfyldes, og ønsker ordbogen tillige at tage hensyn til både kilde- og målsprogsorienteret oversættelse, er det optimale i forbindelse med kulturbundne leksemer om muligt en tredelt struktur bestående af encyklopædisk forklaring (evt. samlet i en synopseartikel eller i omteksten) samt både en kildesprogs- og en målsprogsbaseret ækvivalentangivelse (hertil Mogensen 2004).

4.2. Ikke-kontrastive definitioner

Sine steder gives der encyklopædiske oplysninger, som ikke specifikt vedrører de tyske ord, men forklarer både lemma og ækvivalent, dvs. i lige så høj grad er en forklaring af dansk sprogbrug. Generelle encyklopædiske oplysninger kan som sådan aldrig skade, men princippet lader sig ikke gennemføre konsekvent og falder strengt taget også uden for det funktionsområde, der er angivet for ordbogen:

COMECON [...] (= *Council for Mutual Economic Assistance*)
COMECON [de kommunistiske landes fælles markedsorganisation
1949–1991]

Balata *die* (- ÷pl) balata [kautsjuklignende plantestof]

En definition som under **Balata** (der hedder det samme på dansk, og som det i grunden havde været unødvendigt at optage, jf. ovenfor afsnit 3) er i øvrigt næppe til stor nytte. Ved brugeren ikke, hvad *balata* er, ved han eller hun næppe heller, hvad *kautsjuk* er, eller hvad de to materialer bruges til. Og meget klogere af at slå op i ordbogen bliver han eller hun sådan set ikke. Så hellere slå op på nettet, hvor man f.eks. finder følgende på www.golfonline.dk:

Golfbolde

Skallen på en golfbold er enten lavet af Balata eller Surlyn.

Balata: En balatabold er typisk en såkaldt 3-piece bold. En hård kerne omspundet med elastik og yderst en skal af balata. Balata er et blødt materiale, som giver bolden større præcision og mere spin. En balatabold tåler ikke mange dårlige slag, og bruges derfor mest af professionelle og elitespillere.

[Kilde: http://www.golfonline.dk/kategori.asp?kat=Shops&nyheder_id=285].

Det samme gælder opslag af følgende type:

Maître [...] [fransk juridisk titel]

Hvorfor redaktionen har skønnet, at optagelse og definition af dette franske leksem er relevant, er ikke indlysende, og definitionen er i øvrigt også for diffus: Fransk *maître* er polysemt; ganske vist bruges det i én anvendelse som betegnelse for en advokat (forkortet *M^e*, f.eks. *Me Dupont*), men er også anvendeligt ved tiltale af f.eks. kunstnere og forfattere (*Cher Maître*). Endvidere indgår det bl.a. i betegnelsen for en fransk universitetslærer, en *Maître de conférences*, som cirka svarer til en lektor. – Noget andet er en *Maître de plaisir*, som er anført i foden og bruges – eller måske rettere sagt brugtes – spøgende på tysk i betydningen 'en konferencier' og derfor rigtig nok hører hjemme i ordbogen.

4.3. Universitetstermer

Det internationale samarbejde mellem universiteter prioriteres i dag højt af både universitetsledelser og politikere. Derfor er det vigtigt, at der i de enkelte lande er forståelse for, hvad de enkelte titler, grader og stillingsbetegnelser omtrentligt svarer til i samarbejdslandene. Her kan ordbogen yde en vigtig hjælp. Stikprøvevist udvælges i det følgende en række gængse ord fra universitetsverdenen for at undersøge oversættelsernes kvalitet i TYSK-DANSK ORDBOG (2005).

Forinden en kort gennemgang af en typisk tysk universitetsforskers karriere i sammenligning med danske forhold⁵. Lad os for nemheds skyld kalde ham Peter. Som afslutning på sit studium skriver Peter, der vil forske videre, sit *Magisterarbeit* ('speciale') om Else Urys *Backfischromane* ('pigeromaner'), der blev skrevet under vanskelige forhold under Det Tredje Rige og den dag i dag udkommer i nye oplag. Han er derefter heldig at få et *Doktorandenstipendium* ('ph.d.-stipendium'). Som *Doktorand* ('ph.d.-studerende') arbejder han i nogle år på sit *Doktorarbeit* (sin 'ph.d.-afhandling') og rådfører sig undervejs med sin *Doktorvater* ('ph.d.-vejleder'). Da denne imidlertid midt i forløbet får en anden stilling, får han som *Betreuerin* ('(kvindelig) vejleder) Frau Prof. Irmhild Schmidt. Han er glad for at have fået hende som sin *Doktor-mutter* ('(kvindelig) ph.d.-vejleder') og indleverer sin *Dissertation* ('ph.d.-afhandling') til tiden. Nu venter han som *Promovend* ('ph.d.-studerende (umiddelbart inden erhvervelse af graden')) på bedømmelsesudvalgets *Gutachten* ('udtalelse'). Universitetet tildeler ham graden

⁵ De danske oversættelser i parentes er anmelderens.

Dr.phil. ('ph.d.') og inviterer til *Doktorfeier* ('ph.d.-fest'). Han og hans familie får en flot indbydelse fra fakultetet, hvor der på forsiden står trykt med store guldbogstaver: "Die *Philosophische Fakultät* ('Det humanistiske Fakultet') lädt ein: *Promotionsfeier* ('ph.d.-fest') in der *Universitätsaula*". Han søger og får nu en stilling som *Assistent* ('adjunkt; postdoc') hos sin gamle vejleder og skriver på sin *Habilitation* ('doktor-disputats'). Efter adskillige års arbejde får han den tyske titel *dr.phil. habil.* (ca. dansk 'dr.phil.'). Han søgte også en stilling som *Juniorprofessor*, men fik den ikke. På grund af besparelser og de mange kvalificerede ansøgere er det ikke muligt at få en fast stilling, men Peter har dog fået nogle timer som *Lehrbeauftragter* ('ekstern lektor; undervisningsassistent').

Hvordan er de nævnte leksemer fra Peters karrierevej nu behandlet i TYSK-DANSK ORDBOG?

Betreuer(in) (i universitær betydning), *Doktorfeier*, *Doktorandenstipendium*, *Doktormutter*, *Juniorprofessor*, *Magisterarbeit*, *Die Philosophische Fakultät*, *Promotionsfeier* og *Backfischroman* er ikke optaget i ordbogen. (**Backfisch** kan ganske vist slås op, men kun i betydningen 'paneret, stegt fisk' og ikke 'pige (i teenagealderen)'). Ordbogsbrugeren kan således kun tro, at *Backfischromane* er romaner om panerede, stegte fisk).

Af de 20 leksemer er kun 2 – *Gutachten* og *Promovend* – tilfredsstillende behandlet. De øvrige oversættelser er enten forkerte (som *Lehrbeauftragter*, der oversættes 'docent', eller når det påstås, at en tysk *Doktor* "ofte" svarer til en 'cand.mag.' i Danmark), for brede (som *Assistent*, der oversættes 'underviser ved universitet eller højere læreanstalt') eller på anden vis mangelfulde (som når *Betreuer(in)* ikke har en betydningsvariant, der omfatter vejledere på et universitet).

Det konstaterede, som med en træfsikkerhed på kun ca. 10 % må siges at være stærkt utilfredsstillende, kan sammenfattes i følgende oversigt (se næste side):

	TYSK-DANSK ORDBOG (2005)	Anmelderens forslag
Assistent	underviser ved universitet eller anden højere læreanstalt	(<i>univ.</i>) adjunkt; postdoc
Backfischroman	[Backfisch paneret, stegt fisk]	pigeroman (for piger i teenagealderen)
Betreuerin	barne pige, pædagog, sygeplejerske	(kvindelig) vejleder
Dissertation	licentiatafhandling, ph.d.	ph.d.-afhandling
Doktorand	doktorand, præses	ph.d.-studerende
Doktorandenstipendium	÷	ph.d.-stipendium
Doktorarbeit	magisterafhandling, disputats; (≈) licentiatafhandling	ph.d.-afhandling
Doktorfeier	÷	ph.d.-fest
Doktormutter	÷	(<i>dagl.</i>) (kvindelig) ph.d.-vejleder
Doktorvater	vejleder (ved udarbejdelse af disputats)	(<i>dagl.</i>) ph.d.-vejleder
Dr.phil.	(<i>svarer ofte til dansk cand.... eller mag....</i>) [...]	ph.d.
Dr.phil.habil.	÷	(dansk) dr.phil.
Gutachten	udtalelse	udtalelse
Habilitation	habilitation (erhvervelse af jus docendi)	(<i>i Danmark</i>) doktordisputats
Juniorprofessor	÷	(ung) tidsbegrænset ansat professor
Lehrbeauftragter	docent	ekstern lektor; undervisningsassistent
Magisterarbeit	÷	kandidatspeciale
Philosophische Fakultät	[philosophisch filosofisk]	Det humanistiske Fakultet
Promotionsfeier	÷	ph.d.-fest
Promovend	ph.d.-studerende (umiddelbart inden erhvervelse af ph.d.-graden)	ph.d.-studerende (umiddelbart inden erhvervelse af ph.d.-graden)

FIGUR 1. Tyske universitetstermer og deres modsvarigheder i dansk

4.4. Regionale markeringer

Som omtalt ovenfor, omfatter ordbogen en del regionale lemmaer og enkeltbetydninger. I disse tilfælde placeres leksetet eller enkeltbetydningen geografisk ved hjælp af en diatopisk markør. Dette område af

ordbogen ses ikke at være tilstrækkeligt gennemarbejdet. Undertiden optræder således blot markøren (*dial.*), hvoraf brugeren ikke kan se, hvor i det tysksprogede område anvendelsen er lokaliseret, f.eks.:

Alsterwasser [...] (*dial., kulin.*)
backen [...] (*dial.*)
Zuckergast [...] (*zo., dial.*)

I tilfældet **Alsterwasser** kan brugeren – hvis han eller hun har fantasi til det – slå op under **Alster die** [...] (*geogr.*) Alsteren og håbe der at få et hint om, at *Alsterwasser* sandsynligvis drikkes i det område, hvor *Alsteren* løber. Men hvor det så er, Alsteren løber, får brugeren ej heller noget at vide om, og først ved opslag på nettet eller i et leksikon kommer han frem til, at vi må befinde os i det nordtyske, dvs. i eller omkring Hamborg.

Mere oplysende havde det været, hvis ordbogen i stedet for (*dial.*) havde benyttet markøren (*nordty.*) – og måske yderligere havde henvist til **Alster die** og der forklaret, at *Alsteren* er en flod, som løber der og der, og måske yderligere havde henvist til det landkort, der af ordbogsanmeldere gennem tiden fremhæves som et plus i diverse ordbøger (jf. Bergenholtz/Mogensen 1993:17), men som ikke findes i TYSK-DANSK ORDBOG (2005).

I visse tilfælde er der anført både en mere præcis regional markering – som f.eks. (*østr.*) – og markering (*dial.*). Det er ikke klart, om der her er tale om en særlig (uspecificeret) østrigsk underdialekt, eller om *Ganauser* forekommer såvel i østrigsk som i en (uspecificeret) tysk dialekt:

'**Ganauser** [...] (*østr., dial., zo.*)

I mange tilfælde oplyses hovedregionen:

Backen [...] (*sydty.*)
Badestube [...] (*nordty.*)
Bahnhofsvorstand [...] (*østr.*)

I andre tilfælde gives der en finere regional bestemmelse:

Ba'busche [...] (*især østmellemt.*)
Wiede [...] (*sydty., sydvestty.*)

5. Udtale

Udtaleangivelser var et kendemærke for den foreliggende ordbogs ”moder”, DANSK-TYSK ORDBOG (1991). Denne ordbog indeholdt endog en ordbogsfonetik (s. 1220–1225). Formålet var at yde hjælp til danske brugere i forbindelse med mundtlig sprogproduktion på tysk (jf. DANSK-TYSK ORDBOG 1991:7).

Også i TYSK-DANSK ORDBOG optager udtaleangivelser forholdsvis megen plads i de enkelte ordbogsartikler. Af vejledningen s. 13 fremgår, at udtale er angivet, ”hvor det skønnes, at en dansker kan være i tvivl, fx hvor udtalen afviger fra dansk, ved bogstavforkortelser, ved bogstavet *v* og ofte i låneord og fremmedord”.

Man kan diskutere, om udtaleangivelser overhovedet har en funktion i en ordbog, der primært skal fungere som ”receptionsordbog til brug for læsning af tyske tekster” (jf. forordet). Den danske bruger, der skal have hjælp til læsning af en tysk tekst, er jo ikke – i hvert fald ikke umiddelbart – i en situation, hvor han eller hun skal have hjælp til at udtale tyske ord.

Ud fra en bredere fortolkning af funktionen ”reception af skreven tekst på L2” kan det dog hævdes, at fænomenet **højtlæsning af en L2-tekst eller elementer af den**, f.eks. i forbindelse med holdundervisning, glosetræning eller memorering under hjemmeforberedelse, enten indgår som fakultativ bestanddel af den egentlige receptionssituation – eller i så umiddelbar forlængelse af den, at affiniteten til og dermed den praktiske relevans for funktionen reception er evident. Ud fra en sådan fortolkning er udtaleangivelser relevante også i en ordbog, der er konciperet med henblik på funktionen reception af skreven L2-tekst. I forskningslitteraturen om ordbogsfunktioner ses der umiddelbart ikke at være taget højde for denne problemstilling.

Om nu den skitserede form for højtlæsning er tekstreception eller tekstproduktion: Den bruger, der ønsker at anvende ordbogen til dette formål eller generelt til mundtlig tekstproduktion på tysk, får i mange tilfælde rigtig god hjælp. Generelt kan det dog indvendes, at udtaleangivelserne omfatter alt for mange regelmæssigheder, som med fordel kunne være behandlet samlet i omteksten, hvorved de ofte noget ”overfyldte” og uoverskuelige længere artikler kunne være aflastet.

F.eks. er det sikkert nyttigt for brugeren at få at vide, at ’y’ i *Schwyzzerdütsch* udtales [i], eller at ’st’ i *Standard* kan udtales både [st] og [ʃt], men det havde næppe været nødvendigt at transskribere disse og mange tilsvarende ord i deres fulde længde. Selektiv transskription forekommer kun sporadisk, som når der under **verhätscheln** – fornuftigt nok – kun er anført udtaleangivelsen [-ε-].

Inkonsekvent forekommer, at der transskriberes i forbindelse med udlydsforstærkningen [v] > [f] (som i **naiv** [na'i:f]), men ikke ved klusilernes tilsvarende udlydsforstærkning [b d g] > [p t k] – tilsyneladende medmindre der indgår andre lyd i ordet, hvis udtale ønskes beskrevet: Således anføres udtalen af **weg** [vɛk], hvor redaktionen muligvis har ment, at vokalkvaliteten kan volde vanskeligheder, men ikke af **Weg**, selv om udtalen af dette ord forekommer lige så ”vanskelig”, idet der her både er forekomst af udlydsforstærkning og lang vokal i såkaldt potentielt åben stavelse (Mogensen 1994:46). Snarere end transskribering af det regelmæssige kunne særlige forhold – som f.eks. at ’b’ i *ebnen* trods den tilsyneladende stavelsesudlyd ikke er underlagt udlydsforstærkning [b] > [p], men udtales [b].

Under **Ambulanz** [ambu'lants] havde det været fuldt tilstrækkeligt at anføre en trykstreg i lemmaet, dvs. **Ambu'lanz**, idet den øvrige del af udtalen af dette ord, herunder udtalen af ’z’ som [ts], er helt regelmæssig og således kunne være behandlet i omteksten.

Trykstreger i lemmaer, hvis betoning afviger fra de danske accentregler, eller hvor det drejer sig om at gøre opmærksom på, hvorvidt et verbum er løst eller fast sammensat, er en god hjælp for brugeren og en ”let” information, der ikke belaster artikelstrukturen i nævneværdig grad. Trykstregerne søges anført også for lemmatiserede kompositas vedkommende. Desværre lykkes dette ikke konsekvent: Således er trykstregen ganske vist medtaget ved **Alt'ar** og flertallet af de anførte komposita med dette ord som førsteled, men mangler ved **Altargerät**, **Altarplatz** og **Altarstuhl**. Ligeledes mangler trykstregen ved f.eks. **Alternativgesellschaft** og **Alternativgruppe**, men er medtaget ved **Alterna'tivkonzept** og **Alterna'tivkultur**. Ved **Datenübertragung** er der anført både hoved- og bitryk, medens der ikke angives tryk ved **Datenübermittlung**. Den usikre bruger kan forledes til at tro, at betoningen i de ord, der ikke har trykstreg, er som på dansk.

6. Retskrivning

Af omteksten fremgår s. 19, at ordbogen benytter den tyske retskrivning, som trådte i kraft 1. august 1998, og at redaktionen har lagt DUDEN UNIVERSALWÖRTERBUCH (2001), DUDEN RECHTSCHREIBUNG (2000) og BERTELSMANN (1996) til grund. I litteraturlisten s. 25 anføres imidlertid BERTELSMANN (1999). Hvilken af de to udgaver der er benyttet, er ikke uden betydning, da der er væsentlige forskelle på dem (jf. nedenfor). Eftersom ingen af de nævnte ordbøger har omsat retskrivningsreformen loyalt og konsekvent, må det undre, at redaktionen ikke tillige har benyttet AMTLICHE REGELUNG (1996).

Der henvises i mange tilfælde fra gammel til ny skrivemåde, f.eks. **sausenslassen*** vt ► sausen lassen og **Tip der** (-s -s) ► Tipp. Ligeledes henvises der ved nugældende, hierarkiserede varianter fra bivariant til hovedvariant, f.eks. **Delfin der** (-(e)s) ► Delphin. Uheldigt er, at der i begge tilfælde benyttes samme henvisningssymbol ►, da dette ikke muliggør en skelnen mellem, hvad der stadig er tilladt i dag, og hvad der er forældet. Ordbogen kan ganske vist alligevel bruges til reception, hvor korrekthedsaspektet er underordnet, men hvor det kun gælder om at komme fra en given form i en tekst (f.eks. **Tip** eller **Delfin**) til det sted i ordbogen, hvor lemmategnet behandles (in casu **Tipp** og **Delphin**). Men ordbogen kan her ikke bruges til produktion og forspilder således en oplagt chance. En bruger, der vil producere en tekst og ønsker at få oplyst, hvad der er en nu gyldig variant, og hvad der tilhører en forældet retskrivning, får ingen hjælp (om ordbogsfunktioner i relation til retskrivning se Mogensen 2005c:176).

Forbindelser af typen *Zeit raubend/zeitraubend* har været meget omdiskuterede i den forskningslitteratur, der fulgte i kølvandet på retskrivningsreformen (hertil f.eks. Mogensen 2005a:25–35). AMTLICHE REGELUNG § 36 åbner kun mulighed for særskrivning af typen *Zeit raubend*. I overensstemmelse hermed anfører f.eks. BERTELSMANN (1996) kun særskrivningen, men – formentlig i erkendelse af, at særskrivningen i flere tilfælde er uforenelig med tysk syntaks (**am Zeit raubendsten*, **sehr Zeit raubend*; **noch Zeit raubender*) – anfører BERTELSMANN (1999) også sammenskrevne former af typen *zeitraubend* – uden dog at forklare brugsforskellen.⁶ Schaeder (1997:364), som i øvrigt forsvarede regelværket, betegner *sehr Gewinn bringend* som ”*fraglos eine ungrammatische Konstruktion*”.

Alligevel oplyser TYSK-DANSK ORDBOG side 19, at de sammenskrevne former hører til den tidligere retskrivning, hvorfor der henvises til de særskrevne:

Substantiv og participium: *Metall verarbeitend*, *Zeit sparend* – tidligere: *metallverarbeitend*, *zeitsparend*, under disse henvises i ordbogen hhv. til **Metall** og **Zeit**.

Generelt må det undre, at redaktionen tilsyneladende har holdt sig til BERTELSMANN (1996) og ikke benyttet den nyere BERTELSMANN (1999).

En undersøgelse af 36 eksempler af samme type som *Zeit sparend/zeitsparend* viser, at ordbogen i praksis ikke holder sig konsekvent til det netop citerede princip fra indledningen, men at området er behandlet inkonsekvent. I 21 tilfælde følges det i vejledningen skitsere-

⁶ Et forsøg på en syntaktisk definition af forskellen findes hos Mogensen/Møller (2001:252).

de princip om at henvise fra den såkaldt ”tidligere” sammenskrevne form til en særskreven, f.eks.:

aufsehererregend *adj.* ► Aufsehen erregend; *se* Aufsehen.⁷

Den særskrevne forbindelse skal så søges under det pågældende substantiv, hvor den er behandlet i foden, ofte i form af det, Schaefer (1997) med rette betegner som syntaktisk ”umulige” konstruktioner som her:

Gewinn *der* [...] [...] *sein* Geld Gewinn **bringend** *anlegen* investere sine penge, så de giver afkast.

I andre parallelle tilfælde opgiver redaktionen overraskende nok kun den sammenskrevne form:

achtunggebietend *adj.*
besorgniserregend *adj.*
diensthabend *adj.*
ekelerregend *adj.*

I atter andre tilfælde anfører redaktionen både den sammenskrevne og den særskrevne form som gyldige:

furchtgebietend *adj.*
Furcht *die* [...] [...] eine Furcht **gebietende** Gestalt

gewinnbringend *adj.*
Gewinn *der* [...] [...] *sein* Geld Gewinn **bringend** *anlegen*

glückbringend *adj.*
Glück *das* [...] [...] ein Glück **bringendes** Ereignis

Der er i de nævnte tilfælde ingen henvisning mellem sammenskreven og særskreven form. I andre parallelle tilfælde gives der en *se også*-henvisning:

⁷ Samme fremgangsmåde er fulgt ved morfemforbindelserne {EHRFURCHT + GEBIETEND, ERFOLG + VERSPRECHEND, FUNKEN + SPRÜHEND, GEWINN + BRINGEND, HITZE + ABWEISEND, KOSTEN + SPAREND, PLATZ + SPAREND, PROFIT + BRINGEND, RAUM + SPAREND, RESPEKT + EINFLÖBEND, SCHAUDER + ERREGEND, SCHWINDEL + ERREGEND, STAUB + ABWEISEND, STAUNEN + ERREGEND, UNHEIL + VERKÜNDEND, UNHEIL + KÜNDEND, UNHEIL + BRINGEND, VERDERBEN + BRINGEND, VERTRAUEN + ERWECKEND, ZEIT + RAUBEND}.

krebserrøgend *adj.* (med.) kræftfremkaldende; *se også* Krebs
Krebs [...] [...] *Krebs* **errøgend/erzeugend** kræftfremkaldende.

schreckenerregend *adj.* rædselsvækkende; *noch schreckenerregender*
 endnu mere rædselsvækkende; *se også* Schrecken.

Schrecken *der* [...] [...] *eine Schrecken* **errøgende** *Schilderung* en
 rædselsvækkende skildring.

Ved **schreckenerregend** får man undtagelsesvist en svag antydning af, hvad problemet handler om (*noch schreckenerregender* må nødvendigvis sammenskrives), men redaktionens fremgangsmåde i praksis svarer generelt ikke til det, der er anført i vejledningen, og er frem for alt inkonsekvent. Ordbogen kan ej heller her benyttes til produktion, og også i forbindelse med reception vanskeliggøres brugen af ordbogen, da brugeren ikke kan automatisere et bestemt, konsekvent søgemønster.

7. Grammatik

Efter hvert lemma er anført ordklasse – ved substantiverne repræsenteret af den bestemte artikel i nominativ. Ved disse er desuden anført genitiv singularis og nominativ pluralis i en parentes. Kun ved verberne er ordbogens fordelingsstruktur udnyttet, idet der – traditionen tro i Gyldendals ordbøger – for uregelmæssige verbers vedkommende henvises med en asterisk til en liste bagest i omteksten. Ved adjektiverne gives information om uregelmæssig fleksion direkte i artiklen.

I de sidste ca. 25 år har metaleksikografien argumenteret for, at regelmæssige oplysninger bør anføres i omteksten, således at kun det uregelmæssige omtales i selve ordbogsartiklen (for en oversigt over hovedpunkterne i forskningen se f.eks. Mogensen 2005b). Med få undtagelser er bestræbelserne dog prellet af på den praktiske leksikografi. Ej heller TYSK-DANSK ORDBOG (2005) ses at have ladet sig påvirket af forskningen, men bringer – på nær listen over de uregelmæssige verber – alle grammatiske oplysninger i ordbogsartiklerne, hvilket ikke just er fremmede for disses overskuelighed (jf. ovenfor afsnit 3).

Generelt er det uklart, hvilken funktion de grammatiske angivelser er tiltænkt i ordbogen. Er ordbogens funktion at yde hjælp ved reception af læst tekst, kunne de grammatiske oplysninger have været langt mindre udførlige. Skyldes informationerne et udtalt ønske om at opfylde en sekundær funktion med henblik på at yde hjælp ved produktion på tysk, er grammatiske informationer naturligvis relevante, men burde ud fra proskriptivitetstanken (hertil Bergenholtz 1998 og 2001) være begrænset til de mest frekvente former.

Ej heller forskningen i proskriptivitet (dvs. udvælgelsen af kun de mest frekvente varianter) ses imidlertid at have været styrende for de grammatiske oplysninger, idet lavfrekvente og højfrekvente former anføres sideordnet, f.eks. under **Jahr** *das* (-e)s -e) og **Tisch** *der* (-e)s -e). En google-søgning foretaget den 23. juli 2006 giver 39.100.000 fund for formen *des Jahres* og heroverfor kun 228.000 for *des Jahrs*.

Hvis pluralis kun forekommer sjældent, anføres det eksplicit:

Proseminar *das* (-s -e; *pl. sj.*) (*univ.*) øvelse (*i de første studieår*)

Man kan imidlertid igen stille det generelle spørgsmål, hvad brugeren skal med den type oplysning. Ved reception af en tysk læst tekst er oplysningen irrelevant. Hvis brugeren (f.eks. i forbindelse med ansøgning om et stipendium til Tyskland) har til hensigt at producere en sætning som ”bislang nahm ich an mehreren **Proseminaren** zur deutschen Linguistik teil”, bør han så lade være, fordi pluralis angiveligt er ”sjælden” – måske mere sjælden end pluralis af *øvelser*? – eller hvad er hensigten med oplysningen? – I det konkrete tilfælde er den i øvrigt forkert, idet pluralis af *Proseminar* er ganske almindelig – en google-søgning på *Proseminare* og dativ pluralis *Proseminaren* giver således 546.100 forekomster.

Er der regionsforskelle i f.eks. genustilskrivningen, er dette i nogle tilfælde angivet:

Fax² *das* (*schweiz. især der*)

I andre, parallelle tilfælde er det dog ikke angivet:

E-Mail [...] *die*

Mail [...] *die*

(I schweizisk er hhv. *E-Mail* og *Mail* neutrum).

De grammatiske oplysninger fremtræder undertiden i ret kondenseret form, f.eks.:

'**aberkennen*** *vt* ((*sj.*) aberkennt, aberkannte).

Strukturen rummer en række implicitte grammatiske informationer, som ordbogen for størstedelens vedkommende i øvrigt ikke oplyser yderligere om eller henviser til, hvor kan findes. Brugeren skal være i stand til at parafrasere f.eks. således: ”*Aberkennen* er et transitivt verbum. Det er løst sammensat, hvilket ses af trykstregen på første stavelse. Derfor skal første sammensætningsled *ab* placeres fast på den såkaldte membrumplads i ordstillingsskemaernes slutfelt; i sætningstype I således

adskilt fra andet sammensætningsled. Asterisken markerer uregelmæssig bøjning af *aberkennen*. Bøjningsparadigmet kan slås op bagest i omteksten, ikke under *aberkennen* eller *erkennen*, men under *kennen*. I sjældne tilfælde (markeret ved (sj.)) er *aberkennen* fast sammensat, og præsens og præteritum tredje person singularis aktiv indikativ er herefter også i sætningstype I *aberkennt* og *aberkannte*".

Ved verberne er transitiviteten styrende for opdelingen af artiklernes struktur. Hvilken transitivitsdefinition der er lagt til grund, forklares dog ikke i omteksten. F.eks. redegøres ikke for, hvorledes et verbum kan være transitivt og samtidig mangle objekt:

meinen vt (også uden objekt)

Transitivitet er et af den traditionelle grammatiks mere problematiske begreber og er meget forskelligt håndteret i ordbøger, jfr. Bergenholtz (1983:75–79).

Der er i de enkelte artikler desuden gjort meget ud af bl.a. verbernes og adjektivernes rektion, idet medspillerne noteres ved brug af kondenseringer som *jn* (for 'jemanden') og *etw.* (for 'etwas'). Af vejledningen s. 15 fremgår, at "oplysning om kasus er udeladt, hvis pronominet står parallelt med et pronomener, der udviser kasusbøjning, fx *jn*, *sich rasieren* [...], *jm*, *sich das Leben sauer machen* [...]. I disse tilfælde er begge pronomener henholdsvis akkusativ eller dativ". At sådanne principper i praksis kan være vanskelige at håndtere, ses f.eks. under **gewahr**: *jn.*, *etw.* (A) *gewahr werden*.

8. Konklusion

Ordbogen repræsenterer en meget omfattende, mangeårig leksikografisk arbejdsindsats. Udførelsen er overordnet set præget af akribi, og resultatet overgår omfangsmæssigt samtlige eksisterende tysk-danske ordbøger. Det ordforråd, der søges dækket, imponerer ved sin bredde, og redaktionen har bestræbt sig på en samvittighedsfuld og konsistent beskrivelse.

Som påpeget i nærværende artikel er der imidlertid en række væsentlige mangler. Ordbogen oplyser, at den primært er konciperet med henblik på at hjælpe brugere, der har vanskeligheder i forbindelse med læsning af tyske tekster, og at målgruppen er professionelle, viderekomne brugere. Fokus på denne funktion og målgruppe er imidlertid ikke klart fastholdt, og ordbogen lider af fundamentale svagheder begrundet i dette forhold, som må antages at hænge sammen med et øjensynligt manglende eller ringe kendskab til moderne ordbogsteori.

Som påvist fremgår dette af bl.a. følgende forhold:

1. Ordbogen indeholder et stort antal transparente og dermed redundante lemmaer (på grund af de store leksikalske ligheder mellem dansk og tysk er transparensen mellem disse sprog langt større end mellem dansk og andre ikke-skandinaviske fremmedsprog).⁸
2. Ordbogen indeholder i artiklernes "krop" et stort antal i forhold til målgruppen redundante oversættelser.
3. Ordbogen forudsætter på nogle punkter stor viden hos brugeren, på andre punkter ikke.
4. Ordbogens kondenseringsgrad er stærkt svingende inden for forskellige leksikografiske områder.
5. Ordbogen udnytter generelt ikke de fordelingsstrukturelle muligheder, men bringer både regelmæssige og uregelmæssige oplysninger (om især grammatiske og udtalemæssige forhold) direkte i ordbogsartiklerne.
6. Ordbogens oplysninger er til dels ujævnt afstemte i forhold til den angivne ordbogsfunktion (f.eks. oplysninger om grammatik, om kulturord etc.).

Der er desuden påpeget en lang række mere eller mindre graverende skævheder og fejl inden for samtlige leksikografiske områder. Som særlig grel fremstår behandlingen af gængse termer fra universitetsverdenen, hvor ordbogen kun i 10 % af de undersøgte tilfælde er pålidelig.

Punkt 1, 2, 5 (og til dels 6) bidrager ganske vist til, at ordbogen vokser betydeligt i omfang. Men en ordbogs tykkelse er i sig selv ikke et interessant kriterium, især ikke, når det, som gør den tyk, er uhensigtsmæssigt i forhold til ordbogens funktionalitet, bidrager til uoverskuelighed i artikelstrukturerne og derfor alt i alt med fordel kunne være slanket væk.

Winge (2006:15) bemærker, at ordbogen "på grund af sin tykkelse og vægt [...] hurtigt [bliver] noget løs i ryggen". Den leksikografiske slankekur, der som nævnt ovenfor ville bestå i at fjerne de i forhold til funktion og målgruppe mange redundanser og leksikografiske vildskud, ville således også kunne tjene et helt praktisk formål.

⁸ At ordbogen evt. sekundært skulle kunne bruges til produktion på L2, retfærdiggør ikke som sådan optagelsen af i forhold til den primære funktion redundante lemmata.

Litteratur

Ordbøger

- AMTLICHE REGELUNG 1996 = *Deutsche Rechtschreibung: Regeln und Wörterverzeichnis; Vorlage für die amtliche Regelung*, hrsg. vom Internationalen Arbeitskreis für Orthographie. Tübingen: Narr.
- DANSK-TYSK ORDBOG 1991 [²1996] = Bergstrøm-Nielsen, Henrik / Henrik Lange / Henry Verner Larsen: *Dansk-Tysk Ordbog*. København: Munksgaard.
- BERTELSMANN 1996 = Hermann, Ursula: *Die deutsche Rechtschreibung*. Verfasst von Ursula Hermann, völlig neu bearbeitet und erweitert von Prof. Dr. Lutz Götze mit einem Geleitwort von Dr. Klaus Heller. München: Bertelsmann.
- BERTELSMANN 1999 = Hermann, Ursula: *Die deutsche Rechtschreibung*. Verfasst von Ursula Hermann, völlig neu bearbeitet und erweitert von Prof. Dr. Lutz Götze mit einem Geleitwort von Dr. Klaus Heller. Gütersloh; München: Bertelsmann.
- DUDEN UNIVERSALWÖRTERBUCH 1996 = *Duden. Deutsches Universalwörterbuch*. Hrsg. von der Dudenredaktion. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag.
- DUDEN RECHTSCHREIBUNG 2000 = *Duden Band 1. Die Deutsche Rechtschreibung*. 21., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von der Dudenredaktion auf der Grundlage der neuen amtlichen Rechtschreibregeln. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Duden.
- TYSK-DANSK ORDBOG 2005 = Bergstrøm-Nielsen, Henrik / Peter Jürgensen / Preben Späth (under medvirken af Birgit Lohse): *Tysk-Dansk Ordbog*. København: Gyldendal.
- WDG 1964–1977 = *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Akademie-Verlag.

Anden litteratur

- Barz, Irnhild / Henning Bergenholtz / Jarmo Korhonen (udg.) 2005: *Schreiben, Verstehen, Übersetzen, Lernen*. Frankfurt am Main: Lang (Finnische Beiträge zur Germanistik 14).
- Bergenholtz, Henning 1983: Grammatik im Wörterbuch: Zur Terminologie und zur empirischen Basis. I: *Kopenhagener Beiträge zur germanistischen Linguistik* 21, 70–92.

- Bergenholtz, Henning 1998: Deskriptiv, proskriptiv og præskriptiv leksikografi. I: Fjeld, Ruth Vatvedt / Boye Wangenstein (udg.): *Normer og regler: Festskrift til Dag Gundersen 15. januar 1998*. Oslo: Nordisk forening for leksikografi, 233–246.
- Bergenholtz, Henning 2001: Proskription, oder: So kann man dem Wörterbuchbenutzer bei Textproduktionsschwierigkeiten am ehesten helfen. I: Lehr, Andrea / Matthias Kammerer / Klaus-Peter Konderding / Angelika Storrer / Caja Thimm / Werner Wolski (udg.): *Sprache im Alltag. Beiträge zu neuen Perspektiven in der Linguistik. Herbert Ernst Wiegand zum 65. Geburtstag gewidmet*. Berlin: de Gruyter, 499–520.
- Bergenholtz, Henning 2005: Lemmasektion in deutschen und deutsch-finnischen Wörterbüchern. I: Barz, Irmhild / Henning Bergenholtz / Jarmo Korhonen (udg.) 2005, 147–164.
- Bergenholtz, Henning / Jens Erik Mogensen 1993. Wörterbuchkritik in Dänemark. I: *Lexicographica. International Annual for Lexicography* 9/1993, 8–35.
- Bergenholtz, Henning / Sven Tarp 2005: Wörterbuchfunktionen. I: Barz, Irmhild / Henning Bergenholtz / Jarmo Korhonen (udg.) (2005), 11–25.
- Bergstrøm-Nielsen, Henrik 2006: Gyldendals store Tysk-Dansk Ordbog. I: *LEDA-Nyt 41:marts 2006*, 9–11.
- Christiansen, Torben 2006: Fra redaktørens værksted – om færdigredigeringen af stor Tysk-Dansk Ordbog. I: *LEDA-Nyt 41:marts 2006*, 11–14.
- Frederiksen, Thomas 2006: Et stykke lasagne mere til Gudrun. I: *Lokalavisen for Nørrebro og Nord-Vest*, onsdag den 19. juli 2006, 4.
- Mogensen, Jens Erik 1994: *Tysk fonetik*. København: Munksgaard (Munksgaards Sprogserie).
- Mogensen, Jens Erik 2004: Den såkaldte uoversættelighed og tosprogsleksikografien. I: Bandle, Oskar / Jürg Glauser / Stefanie Würth (udg.): *Verschränkung der Kulturen. Der Sprach- und Literatur-austausch zwischen Skandinavien und den deutschsprachigen Ländern*. Tübingen og Basel: Francke, 165–179.
- Mogensen, Jens Erik 2005a: Die Orthografie im GWDS. I: Wiegand, Herbert Ernst (udg.) 2005: *Untersuchungen zur kommerziellen Lexikographie der deutschen Gegenwartssprache II. „Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache in zehn Bänden“*. Print- und CD-Rom-Version. Band 2. (Lexicographica. Series Maior 121). Tübingen: Niemeyer, 15–41.
- Mogensen, Jens Erik 2005b: Grammatik im Wörterbuch. I: Barz, Irmhild / Henning Bergenholtz / Jarmo Korhonen (udg.) 2005, 189–202.

- Mogensen, Jens Erik 2005c: Orthographie im zweisprachigen Wörterbuch mit Deutsch. I: Barz, Irmhild / Henning Bergenholtz / Jarmo Korhonen (udg.) 2005, 165–178.
- Mogensen, Jens Erik / Elisabeth Møller 2001: Die Neuregelung der Getrennt- und Zusammenschreibung im Deutschen. Gedanken und Vorschläge am Beispiel der Lexikographie. I: *ZGL. Zeitschrift für Germanistische Linguistik*, 29.2, Berlin/New York: Walter de Gruyter, 242–260.
- Schaeder, Burkhard 1997: Die Getrennt- und Zusammenschreibung (GZS) im amtlichen Regelwerk aus der Sicht eines ihrer Kritiker: Theodor Icklers „Kommentar zu § 34 und § 36 der Neuregelung“. I: *Muttersprache* 4, 354–367.
- Svensén, Bo 2004: *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori og praxis. Andra, omarbetade och utökade upplagan*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Winge, Vibeke 2006: [Anmeldelse af] Tysk-Dansk Ordbog af Henrik Bergstrøm-Nielsen, Peter Jürgensen, Preben Späth under medvirken af Birgit Lohse. Gyldendal 2005. I: *LEDA-Nyt 41:marts 2006*, 15–19.

Jens Erik Mogensen
Lektor
Københavns Universitet
Institut for Engelsk, Germansk og Romansk
Njalsgade 128
DK-2300 København S
jem@hum.ku.dk